

Dittersdorfról, egy nagyvárad koncertsorozat nyomán

Nehéz felülmúlni az idei koronavírus-járvány hírértékét a pandémia miatt világszerte elmaradt közösségi zenei események elsíratásával, de azért lényeges néhány szót ejteni egy kulturális ellenpéldáról, egy mégiscsak létrejött és menet közben kibontakozott, sőt, különlegessé is vált, következetes felépítésű szabadtéri koncertsorozatról. A Nagyvárad Állami Filharmónia indította útjára a Nagyvárad Római Katolikus Püspökséggel együttműködésben, és a megújuló barokk palota kertje fogadta be június elejétől július végéig.

A filharmónia március 11-én, a járványügyi intézkedések kényszerű betartásával, közönség nélkül, a tervezettnél egy nappal hamarabb megtartotta az évad időközben utolsóinak bizonyult hangversenyét. Mivel minden kultúrarajongó megérezte a hónapokon át tartó elvonási tüneteket, évadpótló szándékkal, amint azt a járványügyi újraszabályozások lehetővé tették, szűkebb keretek között bár, de június 5-én, állami filharmónia kategóriában országos szintű (!) művészetkaranténi csendtörőként, a nagyvárad filharmónia újraindította koncertsorozatát, egy nappal megelőzve a szatmáriakat, egy-két héttel az összes hazai zenekart, és majd egy hónappal a magyarországi nyilvános komolyzenei koncerteket. Fokozatosan bár, szűk egyórás terjedelemben, a közönség számára kötelező maszkviseléssel, távolságtartással, testhőméréssel, de mégis felvillant valami fény a karanténba fullasztott kultúra alagútjának végén. A filharmónia arról is gondoskodott, hogy eleinte csak kisebb vonós vagy fúvós kamarazenei együttesekkel indítsanak, végül a két állandó karmesteren kívül lett meghívott dirigens és szólista is, majd versenymű, szimfónia. Szélesedett a repertoár korszakonkénti kínálata is, a barokk zenétől a szórakoztató kortárs filmmuzsikáig, így tehát mennyiségileg, igaz, olykor minőségileg is igen változatosá vált a két hónapos sorozat. A bérletüket korábban megváltók belépési elsőséget élveztek.

A püspöki palotakert végre kapott egy olyan kulturális-közösségi funkciót, ami megtöltötte mind fizikai aspektus, mind világi lelkeség szempontjából étellel, tartalommal.

Egyetlen koncertet sem illene kiemelni a két hónapos sorozatból, és főként egyetlen fellépő szereplőt sem, mivel a zenészek mindannyian a művészszeretet és közönség iránti lojalitásból az értékes zenei szórakozás újraélesztését szolgálták. Valami összefüggés mégis megragadta a figyelmem, mégpedig az, hogy a püspöki palota homlokzatára épp felkerülni készülő címer, a művészetpártoló egykori báró Patachich Ádám nagyvárad püspök rekonstruált emblémájának homlokzatra helyezése – Fekete Tibor képzőművész alkotása – épp egy olyan koncerttel volt csendes párhuzamban, melyen a horvát származású várad egyházi előjáró két kedvelt zenekarvezetője, Michael Haydn (1737–1806) és Carl Ditters von Dittersdorf (1739–1799) egy-egy szimfóniája hangzott el. Interpretációs minőségét tekintve sajnos ez volt az egyik leggyengébb láncszeme a koncertsorozatnak, azonban a repertoárválasztás tekintetében érdemes a fonalat tovább gombolyítani helyi kultúrtörténeti szempontból.

Romeo Rîmbu, a filharmónia állandó karmestere mindig is megfelelően tudta időzíteni műsorpolitikáját, zenei állásfoglalását. Bár olyan neves elődei munkálkodtak itt, mint Erich Bergel és Acél Ervin, akik gondos, évtizedes repertoárépítéssel nyomán vált igazán működőképes szimfonikus együttesé a nagyváradi zenekar, Romeo Rîmbu jókor, jó időben lépett színre, amikor a kilencvenes évek elején egy öt CD-ből álló sorozatot rögzített a váradiakkal az 1760-as években itt tevékenykedett Michael Haydn, Carl Ditters von Dittersdorf, illetve utóbbi koncertmestere, Wenzel Pichl (olykor Pichel) műveiből. A sorozatot felkarolta a londoni Olympia lemezkiadó, és elismerő nemzetközi kritikai visszhangja is lett. Előzményei vannak itt a lemezfelvételeknek, közvetlenül hozzátartozik a történethez, hogy a nyolcvanas években önfenntartásra kényszerített hazai filharmóniák többsége csaknem az utcára került állami támogatás hiányában, így például a lemezfelvételi honoráriumok végett virágzásnak indult az akkori bukaresti Electrecord kiadó, aminek számtalan, mára gyűjtői ritkaságnak számító, sokszor inkább mennyiségi, mint minőségi gyorstalpalással rögzített bakelit-lemez-szüleménye maradt fenn. Őrzök én is néhány ilyen relikviát, amelyeket még kolozsvári egyetemi éveimben, mai léptékben szinte banikéért vásároltam meg a zeneakadémiával szemközti antikváriumban. Keservesen szórakoztató olvasni ezeknek a hanglemezeknek a hátoldalán az ismertetőket, amelyekben Várad („Oradea Mare”) és zenei élete 18. századi hovatarozásának kényes témáját olyan „jeles” muzikológusok kerülgetik késélen táncolva, avagy egyenesen a román zenetörténethez annectálják különféle történelmileg hiteltelen szóvirágokkal – „pe meleagurile noastre”, „lucrare scrisă pe teritoriul românesc” –, mint pl. Viorel Cosma, Romeo Ghircoiașiu vagy Carmen Stoianov. Szerencsére akad kivétel is, az udvariasan fogalmazó Francisc László, azaz a kolozsvári László Ferenc professzor – ezt a lemezt épp a kolozsvári filharmonikusok rögzítették Dittersdorf műveivel, s borítójára merészen felkerült a '80-as évek akkori állapotát máig tükröző Körösvidéki Múzeum épülete.

Romeo Rîmbu és a Nagyváradi Állami Filharmónia zenekara június 25-én este előadta tehát a nagyváradi püspökség zenekara két és fél évszázaddal ezelőtt itt tevékenykedett két mesterének egy-egy alkotását: Michael Haydn 1788-ban

komponált háromtétéles Esz-dúr szimfóniáját (Sherman szerinti 34., MH 473) – sajnos billentyűs continuót mellőzve, valamint Carl Ditters von Dittersdorf ma ismert úgy 120 szimfóniájának egyikét, a szerző első komolyabb életrajzírója, Carl Krebs szerinti 95. számút, a későbbiekben aktualizált Grave-jegyzék által a1-esnek katalogizált 1770-75 körül keletkezett. Tehát egyik mű sem közvetlenül Váradhoz köthető, hanem a szerzők későbbi alkotóéveihez. Nyilván hagyománya van annak évszázadok óta, hogy Nagyváradról továbbállt az, aki a karrierjében valami jogos elismerést szeretne végre kiérdemelni. Michael Haydn innen Salzburgba kocsikázott tovább, s ott a 19 évvel fiatalabb Mozarttal is egy kottatartóból muzsikált, a már zenekari munkáiban is tetten érhető humorral és jó dramaturgiai érzéssel megáldott, színpadi műveivel Bécsben is sikereket elért Dittersdorf pedig Olmütz irányába tűnt tova.

Visszatérve a 18. századi Váradra, Patachich Ádám a korszak két kiváló zenekarvezetőjét (kapellmeister), 1760–62 között Johann Michael Haydnt, míg 1764–69 között Carl Ditters von Dittersdorfot, s velük együtt további kiváló európai muzikusokat hozatott tehát Nagyváradra. Az oszmánok területi visszaszorítása után a rekatolizáció korának folytatása is ez, Habsburg központi támogatással és irányítással. Persze az egyházi szolgálatú püspöki zenekar megerősítése mellett a későbbiekben ún. világi zenei luxusokat is megen-

gedett magának itt a váradi püspök, akárcsak több magas egyházi pozíciójú európai kortársa. Ekkor még nem állt a ma látható váradi barokk épületegyüttes, mely az 1780-as évek kezdetére lett készen, a székhely a jelek szerint a mai Szent László plébániatemplom elődje, illetve a városháza helyén egykor állott püspöki lak volt.

A palota méretei, az elhúzódó építkezések költsége és fontossági sorrendje magasabb fórumokon is megütközést keltett, és 1770-ben a királynő is megfogalmazta, hogy előbb a szemináriumot és a székesegyházat volna érdemes felépíteni, és csak utána kellene a püspöki palotát is befejezni. A kialakuló véleménykülönbség beszédes emléke az a helyi anekdota, miszerint a püspök és a királynő egyik találkozásakor Mária Terézia a palota méretei kapcsán gúnyosan megjegyezte: „Nagy ól ez egy disznónak, Excellenciás uram!” Patachich válasza sem maradt el: „Ketten is elférünk benne, Felség!” „A helyi szájhagyomány szerint a püspök áthelyezése előtt végül csak egy éjszakát aludt 1776-ban elkészült palotájában” – áll a korabeli Váradról egy városi legenda a Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények 2004-ben megjelent 4. kiadványában.

Szó, ami szó, Dittersdorf fokozódó színpadi zenei irányultsága és a püspöktől kapott, akkoriban igencsak kitüntetőnek számító alkotói és szervezői szabadsága később, úgy tűnik, a váradi zenekar feloszlásához vezetett. Ezt többféleképpen is magyarázzák, állítólag egyházilag meg nem engedett, azaz böjti időszakokban csaptak világzenei mulatságokat. Bunyitay Vince ezzel szemben így ír a történelekről *A váradi püspökség története* c. munkájának IV. kötetében, óvatosan, a szóbeszédnek átadva a tényfeltárást: „Patachich előszertetét a zene iránt tudja Váradon a hagyomány is, mely még mindig emlegeti, hogy Patachich Mária Terézia királynőnek karmesterét magához édesgette s elhozta Bécsből, amiért azután a királynő Patachichot tette el Váradról.” Ezt egy birodalmi vaskezű „főnöknő” szerteágazó elfoglaltságait és a váradi periféria távoliségát tekintve talán kissé túlzónak is tartom. De maga Dittersdorf is szolgál 1799-es „időskori” (ekkor volt 60 éves) visszaemlékezéseiben egy zenetudományilag nem feltétlenül hiteles történettel, ahol „szó szerint” visszaidézi Patachich püspökkel történt beszélgetéseinek egy részét. Ez alapján volt itt egy bosszú- és hatalomvágyó

kanonok (nevet nem mond), aki a fent említett böjti időszakai zenei bálozás D. szerint hamis vádjával, ismerős kifejezéssel élve „besúgta” egy korábbi pozícióharcú sérelem miatt Patachichot Bécsben, s a püspök a császárvárosi kivizsgálást és pozíciója megingását elkerülendő Dittersdorf megkérdezése nélkül hagyta jóvá 1769-ben a váradi zenekar feloszlását, egyik napról a másikra. Ráadásul ahhoz, hogy mindezt szegény Dittersdorf megtudja, az akkori körülmények között, lovas kocsin zötykölődve kellett elmennie Belényesbe (a püspökséghez tartozó birtokra), életrajzírása szerint egy reggel hat órától délután háromig tartó, azaz kilencórás úton. Nos, emlékeim szerint a közúti körülmények a közelmúltban sem voltak klasszissokkal fényesebbek ezen a bő 60 kilométeres útvonalon.

Dittersdorf visszaemlékezéseiből még annyi kiderül, hogy az akkori váradi zenekar 34 tagú volt, igaz, összesen 11 konkrét hangszeres zenész vezetéknevét képes felidézni (köztük „Pichelét” is), de mindebből mennyiségileg nem világlik ki egyértelműen az, hogy hány hivatásos alkalmazott muzsikos és hány alkalmi kiegészítő volt itt, pl. a püspökség más jellegű személyzete is érintett lehetett, ha valamilyen muzsikáláshoz vagy énekléshez konyítottak, úgy értem – kizárólag Dittersdorf írása nyomán –, hogy mondjuk, az inas vagy a cukrász is a beugorhatott a „bandába”. Az erdélyi származású Szacsvai-Kim Katalinnak (Zenetudományi Intézet, Budapest), nemcsak

e korszak kiváló zenei szakértőjének korabeli levéltári adatokra támaszkodó írásában (*The 18th century repertoire of the Hungarian catholic church ensembles*) több összehasonlító forrásból 1765-ből még 16, illetve 20+6 hivatásos szolgálatban álló zenekari tagot említ az akkori Nagyváradról, szőlőmokra lebontva, mindkétyszer összesen 6 hegedűssel. Ehhez képest a bécsi Hofkapelle 66 tagú zenei együttesében csak hegedűsből volt 23, Mannheimban 22, Salzburgban tizenketten húzták a hegedűvonót, Prágában pedig nyolc-tizen. Érdeemes lenne ezek fényében lehetőség szerint kicsit lazítani azon a várad melldöngetésén, hogy nagy európai zenei központok méretével vetekedő együttes működhett itt. Nem ártana megbogarászni tehát azt a bűvös 34-es létszámot, melyet utólag a nosztalgiaváradiak minden bizonnyal Legány Dezső (*A magyar zene krónikája*, 1962) vagy Staud Géza (*Magyar kastélyszínházak*, 1963) az idősödő Dittersdorf írásából átvett fordításainak utólagos közreadásaiból ismerhetnek, mivel ezek az adatok zenetudományilag némi kétkedéssel fogadhatók.

Sok kis adalék kaphatna itt még teret, például hogy Michael Haydnról egy félreértett korabeli fizetési lista miatt miért hirdették sokáig, hogy már 1757-ben Nagyváradon volt, miközben csak 1760-ban került ide, vagy hogy a visszaemlékező Dittersdorf miként fogalmazza meg az 1769-es zenekarosztatáskor városunk kultúrája iránti aggodalmát: „Nagyvárad újra a korábbi sivár pusztaság állapotába süllyed” (Staud fordítása nyomán) – ha nem is pont így történt, de azért sokat kellett még várni a nyugatra elvándorolt klasszicista Kleinmeistereket követően, hogy újra beinduljon valami igazán komoly zenekari tevékenység a hosszú távon vidékinek megmaradt Váradon.

Persze az sem mellékes, hogy miként szólhatott minőségleg ez a szűk egy évtizedet (1760–1769) megért helyi zenekar, amely nekünk már csak kultúrnosztalgiaiból is a

várad klasszikusok „aranycsapata” marad – bár erről is konkrét említést tesz Dittersdorf egy alkalommal, amikor a püspök jelenlétében megtartott próba alatt udvariasan leszólja az együttest a hamis hangokért, valamint a be nem tartott tempókért és hangértékekért. Mindenesetre ha a kortárs, 2020. június 25-i koncert hangzását kizárólag immanenciájában próbálnám is vizsgálni, a mai filharmónia-team sajnos a jelenkori minőségi várankozásokat alulmúlta. De az a fő, hogy részben visszatértünk valami várad történelemfoszlányhoz, és ha rövid időre is, illő helyére helyeztük a püspöki palota udvarán két, egykor Váradon alkotó jeles zeneszerző hagyatéktöredékét.

Befejezésként még csak annyit: a sors iróniája, hogy annak idején egy álarcos, azaz maszkos szabadtéri farsangi zenés felvonulás miatt jelentették fel és oszlatták szét a várad püspökség zenekarát Bécsben „rendetlenkedésért”, most, 251 év elteltével pedig épp a koncert időtartama alatti kötelező maszkviselés nélkül történe ugyanez a feljelentés Bukarestben, ráadásul mindkét ma létező ország központjából nézve Várad továbbra is mindössze periféria maradt...

TÓTH GÁBOR